

імкненнем у новых палітычных і культурных рэаліях уздзейнічаць на нацыянальную свядомасць, якая ў большасці па-ранейшаму знаходзіцца ў стане летаргіі.

Звычайна аўтар у працэсе свайго творчага сталення праходзіць шлях ад індывідуальнага і нацыянальнага да агульначалавечага і ўніверсальнага. Аналіз ідэйна-тэматычнай і вобразнай спецыфікі твораў В. Марціновіча, яго шматлікіх інтэрв'ю і выказванняў у інтэрнэт-прасторы дае падставу сцвярджаць, што як пісьменнік ён рухаецца ў супрацьлеглым напрамку – ад універсальнага да ўсё больш нацыянальна-адметнага, беларускага, і гэты нацыянальны складнік з твора ў твор набірае ўсё большую ўдзельную вагу. Пры гэтым нацыянальнае ў творах В. Марціновіча атрымліваецца сугучным агульначалавечым праблемам, што забяспечвае цікавасць да яго твораў як айчыннага, так і замежнага чытача.

ЛІТАРАТУРА

1. *Марціновіч, В.* Мой новы раман – «Людзі на балоце-3» / В. Марціновіч [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://nn.by/c=ar&i=110414>. – Дата доступу : 31.03.14.
2. *Марціновіч, В.* Сфагнум : раман / В. Марціновіч ; пер В. Рыжкова. – Мінск : Кнігазбор, 2013. – 320 с.
3. [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://nn.by/?c=ar&i=134719&lang=ru>. – Дата доступу : 30.10.2016.
4. *Марціновіч, В.* Мова : раман / В. Марціновіч ; пер Л. Міхеевай. – Мінск : Кнігазбор, 2014. – 264 с.
5. *Купала, Я.* Поўны збор твораў : у 9 т. / Я. Купала. – Мінск : Маст. літ., 1997. – Т. 3 : Вершы, пераклады. – 342 с.
6. *Купала, Я.* Поўны збор твораў : у 9 т. / Я. Купала. – Мінск : Маст. літ., 1997. – Т. 4 : Вершы, пераклады – 446 с.
7. [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://delaemvmeste.by/martinovich/> – Дата доступу : 20.10.2016.
8. *Марціновіч, В.* Ці «сялянская» мова наша / В. Марціновіч [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://budzma.org/news/viktar-marcinovich-ci-syalyanskaya-mova-nashaya.html>. – Дата доступу : 2.09.2016.

А. В. Карнацкая (г. Мінск)

САМАІДЭНТЫФІКАЦЫЯ ЯК АСНОВА МАДЭЛЯВАННЯ АКСІЯЛАГІЧНАЙ КАРЦІНЫ СВЕТУ Ў АПОВЕСЦІ У. СЦЯПАНА «ДЗЕД»

Самаідэнтыфікацыя з'яўляецца неабходнай умовай паўнаўдаснававага сацыялізацыі чалавека. Пытанне самаідэнтыфікацыі асабліва актуалізуецца ў пераломныя моманты жыцця асобы ці цэлага грамадства. У такі час у людзей ёсць моцная патрэба ў асэнсаванні сябе, сваёй індывідуальнасці

і асабістага месца ў свеце, сваёй культурнай ці нацыянальнай прыналежнасці. Творчыя асобы адчуваюць гэта асабліва абвострана і нярэдка робяць прадметам асэнсавання ва ўласнай творчасці. Асэнсаванне чалавекам самога сябе, свайго ўнутранага свету з'яўляецца неабходным пры яго станаўленні і развіцці.

У сусветнай літаратуры нямала таленавітых твораў прысвечана праблеме самаідэнтыфікацыі, у якіх шматгранна, глыбока, псіхалагічна дакладна адлюстраваны працэс самапазнання асобы, самавызначэння, сацыялізацыі, інкультурацыі; выяўлены тыя фактары, якія аказалі на асобу найбольшы ўплыў, вызначылі яе светапоглядныя прыярытэты. Асаблівае месца ў адлюстраванні працэсу самаідэнтыфікацыі асобы належыць аўтабіяграфічнай прозе, якая па вызначэнні арыентуецца на самаасэнсаванне пісьменніка. Менавіта даследаванне аўтабіяграфічнай прозы дазваляе найбольш аб'ектыўна ўсведаміць псіхалогію творчасці, этапы творчай эвалюцыі, шляхі станаўлення, працэсы сацыялізацыі і самаідэнтыфікацыі аўтара, а таксама агульную сістэму яго аксіялагічных каардынат і светапоглядных прыярытэтаў.

Пад *самаідэнтыфікацыяй* у розных галінах навукі (псіхалогіі, філасофіі, сацыялогіі) звычайна разумеюць самапазнанне асобы, самавызначэнне, фарміраванне персанальнай ідэнтычнасці, унутраную аснову асобы, а таксама атаясамленне сябе з пэўнай сацыяльнай групай. Гэты працэс абумоўлены ўплывам эканамічных, палітычных, сацыяльных фактараў, а таксама нацыянальна-культурным самавызначэннем грамадства, да якога належыць асоба [1, с. 12].

Самаідэнтыфікацыя – адзін з ключавых момантаў у фарміраванні асобы, паколькі ступень і накіраванасць самавызначэння індывіда ў канкрэтным соцыуме ўплывае на фарміраванне яго каштоўнасных устаноў і жыццёвых стратэгій, інакш кажучы, з'яўляецца асновай мадэлявання аксіялагічнай карціны свету. У аксіялагічную карціну свету ўваходзяць такія важныя паняцці, як сістэма маральных і культурных каштоўнасцей, этычных норм і правіл паводзін. Каштоўнасці з'яўляюцца базавымі, найбольш агульнымі адзінкамі аксіялагічнай карціны свету. «...Каштоўнасныя арыентацыі, з'яўляючыся найважнейшым элементам унутранай структуры індывіда, выступаюць падставай яго ідэнтыфікацыйных стратэгій» [2, с. 215]. Пры дапамозе каштоўнасцей індывід рэгулюе свае паводзіны і дзейнасць. У гэтай сітуацыі каштоўнасці служаць асэнсаваным нарматыўным зместам самаідэнтыфікацыі.

У працы «Сем вандровак у структуру свядомасці» псіхолагам М. А. Шчарбаковым выдзяляюцца і аналізуюцца сем узроўняў самаідэнтыфікацыі: сацыяльна-прафесійны («я – інжынер»), сямейна-кланавы («я – сын»), нацыянальна-тэрытарыяльны («я – беларус»), рэлігійна-ідэалагічны («я – дэмакрат», «я – мусульманін»), эвалюцыйна-відавы («я – чалавек»), полавы («я – мужчына»), духоўны (узровень не вызначаецца пэўным вербальным сцверджаннем, бо гэта комплекс адчуванняў, светаўспрыняцця, сістэмы каштоўнасцей) [3, с. 91–95]. Кожны чалавек можа актуалізаваць адначасова адзін або адразу некалькі ўзроўняў самаідэнтыфікацыі.

Аўтабіяграфічная аповесць Уладзіміра Сцяпана «Дзед» кампазіцыйна складаецца з мініячур, непаслядоўных адносна храналогіі падзей і адрозных паводле проблемна-тэматычных абсягаў. Кожная мініяцюра мае сваю назву і ўтрымлівае апісанне асобнага факта ці эпизоду з жыцця аўтара-апавядальніка альбо некаторых яго родных ці блізкіх. Твор ахоплівае пэўнае кола праблем (датычнае ўплыву на светаасэнсаванне персанажа і яго маральнае станаўленне), даволі акрэслены перыяд жыцця героя (дзіцячыя і юнацкія гады), не мае моцна разгалінаванай сюжэтнай структуры (але выяўляе тыя сітуацыйныя моманты, якія адыгралі вызначальную ролю ў фарміраванні яго каштоўнасных арыенціраў).

Галоўны герой аповесці – чалавек, якому аўтар адводзіць цэнтральнае месца і ў творы, і ў сваім рэальным жыцці, хто больш за іншых, на думку аўтара, паўплываў на яго станаўленне як асобы, творцы і індывідуальнасці – дзед пісьменніка. У. Сцяпан з адчувальным гонарам у інтанальнасці апаведу адзначае: «Мяне назвалі па дзеду». І дадае: «Памятаю свайго дзеда Уладзіміра добра. Ён памёр, калі мне ішоў дваццаць першы год» [4, с. 199]. Пісьменнік такім чынам падкрэслівае, што дзед быў поруч з ім на працягу самых важных перыядаў у фарміраванні асобы – дзяцінства, падлеткавых гадоў, юнацтва.

Шмат у якіх мініяцюрах Уладзімір Сцяпан падкрэслівае, што на яго сацыяльна-прафесійную самаідэнтыфікацыю (у прыватнасці на выбар прафесійнай дзейнасці) паўплываў менавіта дзед. Так, напрыклад, аўтар адзначае, што дзед «ставіўся да кніжак і малявання з павагай неверагоднай». І тут жа піша: «Ён навучыў мяне касіць, кляпаць касу і гайстрыць яе шурпатай мянташкай. Пілаваць і калоць дровы, араць і скарадзіць, вадзіць каня і хадзіць за плугам, запрагаць і выпрагаць каня, правільна валіць дрэва, так, каб яно не захрасла і не паламала іншыя, меншыя. Ён цярпліва паказваў і тлумачыў, як і што павінен рабіць мужчына» [Там жа, с. 199–200]. Здавалася б, кніжкі і маляванне – гэта адно, а цяжкая сялянская праца – зусім іншае. Чаму ж пісьменнік аб'ядноўвае ўсё ў адзін шэраг? Думаецца, тым самым аўтар падкрэслівае сутнасць мудрай народнай педагогікі: навучышся руплівасці і сумленнасці – гэта будзе ўласціва табе ва ўсіх відах дзейнасці.

Дзед з павагай ставіўся да кніг і захаплення ўнука імі, што, безумоўна, магло паспрыяць далейшаму выбару прафесійнай дзейнасці Уладзіміра Сцяпана – пісьменніцкай. Непарыўна з прафесійным ідзе моўны кампанент: для Уладзіміра Сцяпана не паўставала пытанне, на якой мове займацца творчасцю, бо беларуская мова натуральна з дзяцінства ўвайшла ў яго ўжытак, а значыць, павінна была стаць і сродкам прафесійнай дзейнасці. І хоць па прафесіі Уладзімір стаў мастаком, але і пісьменніцкае прызвание не змагло застацца схаваным унутры творцы: ён займаецца нісьменніцкай і журналісцкай дзейнасцю. Цікава, што ў творы аўтар (акрамя падзагалоўка «акварэльныя малюнкі») не закранае тэму сваёй адукацыі мастака, не паказвае, якім чынам прыйшоў да гэтага выбару.

Правамерна таксама адзначыць, што дзякуючы дзеду пісьменнік свядома ідэнтыфікаваў сваю нацыянальную прыналежнасць, адчуў крэўную повязь з зямлёй, на якой быў узгадаваны і якую шчыра палюбіў. Дзякуючы дзеду адбылася яго нацыянальна-тэрытарыяльная самаідэнтыфікацыя. Пісьменнік па-мастацку вытлумачвае, што менавіта дзед адкрыў яму прыгажосць беларускіх краявідаў і навучыў атрымліваць асалоду ад працы, прышчапіў павагу да народных традыцый і любоў да нацыянальнай мовы: «Я забыўся тысячы родных слоў. Тых, прамоўленых дзедам доўгімі восеньскімі вечарамі, летнімі днямі на палявых і лясных дарогах. Шкадую, што няўважліва слухаў, што не запісваў, што не збіраў... Але ведаю, што многія згадаю, калі вазьму ў руку ці дакрануся позіркам: да травінкі, да дрэва, да кавалка цагліны, ці прысню або пакаштую... І тады я зноў пачую голас свайго дзеда» [4, с. 200].

Калі выдзяляць сямейна-кланавы ўзровень самаідэнтыфікацыі, то можна адзначыць, што з дзедам У. Сцяпана звязвалі глыбокія крэўныя сувязі. Ён ідэнтыфікаваў сябе як унука, які мае ў асобе дзеда апору і падтрымку для любых пачынанняў, а таксама першага настаўніка, крытыка і памочніка. Гэта дапамагло герою развіць самаідэнтыфікацыйны ўзровень і пачаць задумвацца аб сваёй новай ролі ў сям’і, аб тым часе, калі ён сам стане дзедам. Такім чынам, дзед пісьменніка заклаў у душу юнака глыбокае і трывалае разуменне значнасці сямейных сувязей, разуменне ролі мужчыны ў сямейным асяродку.

Палавы (гендарны) узровень самаідэнтыфікацыі адыграў вельмі важную ролю для развіцця юнака. Сталы мужчына навучыў маленькага хлопчыка не толькі пэўным відам сялянскай працы, але галоўнае – навучыў адказнасці, руплівасці.

У творы амаль не закранаецца духоўны і рэлігійна-ідэалагічны ўзроўні самаідэнтыфікацыі. Аўтар распавядае, што ў хаце бабулі і дзядулі віселі тры абразы, аднак ніколі не ўдакладняе, якім чынам сам дзед вызначаў сваю духоўнасць ці рэлігійную прыналежнасць. Толькі ў адной мініяцюры чытаем: «Ні дзед, ні баба маліцца мяне не вучылі. У маладыя гады дзед спяваў у царкоўным хоры. Аднойчы ён раскажаў доўгую малітву. Тое было, калі я хварэў» [Там жа, с. 205]. У сувязі з гэтым складана вызначыць ступень духоўнасці і рэлігійнага самавызначэння самога пісьменніка.

Эвалюцыйна-відавы ўзровень самаідэнтыфікацыі закладзены ў чалавеку ад нараджэння, таму па змоўчанні прыкладаецца да аўтара: ён без сумненняў адчувае сябе чалавекам, таму дадзены ўзровень самаідэнтыфікацыі непасрэдна не разглядаецца ў творы.

Такім чынам, у творы па-мастацку адлюстравана, з дапамогай чаго і на якіх узроўнях у дзіцячыя і юнацкія гады адбывалася самаідэнтыфікацыя будучага пісьменніка. Гэты працэс мае чатыры узроўні: сацыяльна-прафесійны, сямейна-кланавы, нацыянальна-тэрытарыяльны і палавы. Варта адзначыць, што своеасаблівым каталізатарам на ўсіх узроўнях самаідэнтыфікацыі быў дзед пісьменніка.

Са смерцю завяршылася фізічнае жыццё дзеда Уладзіміра як чалавека, але жыццё дзеда Уладзіміра як асобы, якая аказала вялікі ўплыў на юнака, паспрыяла яго самаідэнтыфікацыі, фарміраванню маральна-этычных каштоўнасцей, працягваецца ў памяці Уладзіміра Сцяпана і ў гэтай аповесці. Асоба гэта ажывае кожны раз, як узгадвае ўнук дзедаву навуку, якая адаслала яго ў вялікае жыццё.

ЛІТАРАТУРА

1. Большой психологический словарь // сост. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – Олма-пресс, 2004. – 639 с.
2. Вильданов, Х. С. Национальные ценности в структуре этнокультурной и национальной самоидентификации индивида / Х. С. Вильданов // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 9. – С. 214–218.
3. Щербаков, М. А. 7 путешествий в структуру сознания (теория и практика развития личности) // М. А. Щербаков. – М.: Ин-т развития личности, 1998. – 304 с.
4. Сцяпан, У. А. Адна капейка : кніга прозы // У. А. Сцяпан. – Мінск : Літатура і мастацтва, 2012. – 224 с.

Л. В. Первушина (Минск)

«СВОЕ» И «ЧУЖОЕ» КАК ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ САМОИДЕНТИФИКАЦИИ В ЭМИГРАНТСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ Н. АРСЕНЬЕВОЙ АМЕРИКАНСКОГО ПЕРИОДА

В быстро меняющемся глобализованном сверхиндустриальном мире, в условиях неуклонно интенсифицирующихся миграционных/эмиграционных/иммиграционных потоков большое значение приобретает процесс осмысления каждым человеком своей расовой, национальной и этнической принадлежности. С одной стороны, современные тенденции к взаимопересечению и взаимопроникновению различных культур способствуют гибридизации, креолизации и возникновению новых национально-этнических образований. С другой же, особую важность приобретает сохранение отдельных культур, их этно-культурного колорита и национального самосознания. Отождествление «себя» с определенной этнокультурной или национальной группой является важным фактором становления личности, поэтому вопросы национальной самоидентификации занимают значимое место в философии, культурологии, психологии и литературе последних десятилетий XX – начале XXI века. Одним из принципов постижения мира и «одним из наиболее значимых гносеологических инструментов, определяющих специфику межкультурного взаимодействия», являются философские категории «свой» – «чужой» [1, с. 117]. На этой основе формируется концепт культуры